

BİR TOPLUMSAL HAREKETLİLİK ARACI OLARAK KIZ ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ

Belgin ARSLAN CANSEVER¹

Pelin ÖNDER EROL²

Atıf/©: Arslan Cansever, Belgin; Önder Erol, Pelin (2016). Bir Toplumsal Hareketlilik Aracı Olarak Kız Çocuklarının Eğitimi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 1, Haziran 2016, ss. 379-400

Özet: Küreselleşmeyle birlikte bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, bu sürece bilgi ve becerileriyle uyum sağlayabilen nitelikli insan gücüne olan gereksinimi artırmıştır. Bu gereksinimi karşılamada “örgün eğitim” önemli bir rol üstlenmektedir. Günümüz bilgi toplumunda eğitim, toplumdaki tüm bireyler için temel bir zorunluluk olarak ele alınmaktadır. Eğitimde bireylere fırsat eşitliği sunabilen çağdaş toplumlar aynı zamanda dikey toplumsal hareketliliğe de olanak tanımaktadırlar. Eğitimin cinsiyet, yaş, ırk, etnisite ayrımı olmaksızın tüm kesimleri kapsayıcı biçimde yapılandırılması, toplumun hareketliliğini sağlamada önemlidir. Bu çalışma, eğitimde cinsiyet temelli eşitsizliğin ortadan kaldırılarak kız çocuklarının eğitim sistemi içerisinde daha fazla yer alması ile toplumsal hareketlilik arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca bu ilişki ekonomik kalkınma, daha eşitlikçi bir toplumsal yapının geliştirilmesi, daha düşük düzeyde çocuk ölümleri ve bir sonraki kuşağın eğitimi bağlamında da ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitimin işlevleri, Toplumsal hareketlilik, Okuryazarlık, İlköğretimde Okullaşma.

Makale Geliş Tarihi: 03.11.2015/ Makale Kabul Tarihi: 03.05.2016

1 Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, e-posta: bacansever@gmail.com

2 Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edabiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: pelinondertr@yahoo.com

Girls' Education as a Tool For Social Mobility

Citation/©: Arslan Cansever, Belgin; Önder Erol, Pelin (2016). *Girls' Education as a Tool For Social Mobility*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 1, June 2016, pp. 379-402

Abstract: *Due to globalization, developments in information technology have given rise to the requirement for qualified human labor that can participate in this globalization process by means of their knowledge and skills. Formal education plays an important role in meeting this requirement. Education is regarded as a fundamental necessity for everyone in today's information society. Modern societies which can provide individuals equal opportunities also offer a tool for vertical social mobility. Structuring education to make it include all segments of society regardless of gender, age, race and ethnicity is important for ensuring social mobility. This study examines the relationship between social mobility and girls' participation in the education system through the elimination of gender inequality in education. In addition, this relationship is also discussed through the contexts of economic development, the development of a more egalitarian social structure, lower child mortality and the education of the next generation.*

Keywords: *Education, Functions of education, Social mobility, Literacy, Primary schooling.*

I. GİRİŞ

Günümüz sanayi ve sanayi sonrası toplumlarının en önemli zenginliği, bilgi üretebilen ve bilgiyi toplumun refahı için kullanabilen nitelikli insan kaynağıdır. Özellikle son yıllarda yoğun olarak yaşadığımız küreselleşmenin etkisiyle, gelişmiş ülkelerdeki işgücünün sektörel ağırlığı büyük oranda değişikliklere uğramıştır. Tarım sektöründeki işgücü, makineleşme ve yüksek teknoloji tarımsal üretim yöntemleri nedeniyle oldukça sınırlı düzeyde kalırken, sanayi sektörü de çevre (periphery) ve yarı çevre (semi-periphery) bölgelere kaymıştır. Bununla birlikte tarım ve sanayi sektörlerinin işgücü talebindeki azalma ve sanayi sonrası toplumların taleplerindeki değişim, hizmet sektörünün diğer sektörler içerisinde görece ağırlıklı bir önem kazanmasına neden olmuştur. İstihdam olanakları çerçevesinde çok daha fazla ve derinlemesine bilgiyi gerekli kılan hizmet sektörünün talepleri doğrultusunda; “örgün eğitim” bugün daha vazgeçilmez bir nitelik kazanmıştır.

Bilgi teknolojilerinin çok hızlı bir şekilde gelişmesi bu yeniliklere ilişkin bilgiye hâkim olmayı ve bunlara uyum sağlamayı tüm toplumlar için zorunlu kılmıştır. Bilgi teknolojilerinin etkin biçimde kullanılması ise belirli düzeyde formasyona sahip bireylerden oluşan bir toplumla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla “bilgi toplumu” ile eğitim arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur, bir başka deyişle bilgi toplumuna doğru geçişte en temel unsur eğitimidir. Bununla birlikte

eğitimin, toplumdaki tüm bireyler için fırsat eşitliği ilkesine dayanması ve bu eşitlik hakkının uygulamada işlerlik kazanması, çağdaş toplumda bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş toplumlar, eğitim yoluyla bireylerine fırsat eşitliği sunan ve böylece dikey toplumsal hareketliliğe olanak tanıyan toplumlardır. Alan yazında bireylere meslek kazandırmanın dikey toplumsal hareketliliğe olanak sağladığına vurgu yapan çalışmalar ağırlıklıdır. Buna karşın temel eğitimde cinsiyet temelli eşitsizliklerin halen süregeldiği Türkiye gibi ülkelerde “kız çocuklarının okullaşması”na ilişkin meselenin kökenine, bir başka deyişle temel eğitim düzeyindeki eşitsizliklere eğilen çalışmalar da oldukça gerekli görülmektedir. Bunun nedeni, ilköğretim düzeyinde verilen eğitimin diğer bütün eğitim basamaklarına erişme şansını mümkün kılan temel koşul olmasıdır. Eğitimde cinsiyet, yaş, ırk, etnisite temelindeki eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak, kapsayıcı bir kitlesel eğitimin tüm toplum için mümkün kılınması mikro düzeyde bireylerin, makro düzeyde ise kalkınma yoluyla toplumun hareketliliğini sağlayan en önemli unsurdur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, eğitimde cinsiyet temelli eşitsizliğin ortadan kaldırılması yoluyla kız çocuklarının eğitim sistemi içerisine daha fazla dâhil edilmesi ile mikro ve makro düzeylerde toplumsal hareketlilik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

II. EĞİTİM VE İŞLEVLERİ

Eğitim, sosyoloji, psikoloji ve pedagoji gibi farklı disiplinlerin ilgi odağında olan bir kavramdır. Bu çerçevede sosyolojik yaklaşımlar eğitimi çocuğun toplumsallaşma süreci ile açıklarken, psikolojik yaklaşımlar ise eğitimin olgunluk, kişisel yeteneklerin gelişimi gibi bireylerde bıraktığı izler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Pedagojik yaklaşımlar ise eğitimi genel olarak bireyde gözlenmek istenen davranış değişiklikleri için gerçekleştirilen düzenlemeler olarak ele almaktadır (Eskicumalı, 2011). Bu çalışma çerçevesinde eğitim, genel olarak sosyolojik ve pedagojik yaklaşımların tanımlamaları üzerinden değerlendirilmektedir.

Tezcan (1994: 2) sosyolojinin eğitimi, “bir sosyalleşme veya topluma sonradan katılanlar için bir integrasyon (bütünleşme, kaynaşma, intibak) süreci olarak gördüğünü” belirtmektedir. Bu süreçte birey, “üyesi olduğu toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu yöndeki diğer davranış biçimlerini geliştirmektedir”. Eğitim bir etkileşim süreci olup bir eğitim olayının meydana gelmesi için sosyal bir ortama gereksinim duyulmaktadır. Söz konusu sosyal ortamın ön koşulu ise bir toplum ya da topluluğun var olmasıdır. Eğitim, toplumun sürekliliğini devam ettirme ve toplumsal gelişmeyi sağlama işlevinin yanı sıra toplumun sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde biçim almaktadır (Aslan vd., 2012: 5).

Akşit ve meslektaşları (2000: 58) eğitimi, “toplumsal yeniden üretimin sağlandığı, bireylerin çeşitli rolleri ve becerileri kazandığı, toplumsal eşitsizliklerin kuşaklar arasında aktarıldığı bir alan” olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımlamada öncelikle Türkiye’de eğitimin sadece yeniden üretim bağlamında değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal hareketliliği bağlamında da oldukça önemli olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin toplumsal yapısı ve eğitim ilişkisi temelinde demografik yapıdaki değişme ve 1950’lerden günümüze yaşanan hızlı kentleşmenin toplumsal hareketlilik açısından daha da önemli olduğu vurgulanmaktadır:

“Büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşayan ülke nüfusunun kentlere akın etmesi, eğitim alanının toplumsal hiyerarşinin yeniden kurulmasında, hem de kent ve modern hayata dair yeni sembol ve değerlerin öğrenilmesinde, içselleştirilmesinde ve dönüştürülmesinde daha karmaşık işlevler yüklenmesine de neden olmuştur” (Akşit, vd., 2000: 59).

Bilhan (1996: 14), bireyin yaşamı süresince kazandığı davranış değişikliklerini formal (örgün) eğitim ve informal (yaygın) eğitim olarak ikiye ayırmaktadır. Formal eğitim, amaçlı, önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde planlı olarak yapılan ve öğretim yolu ile gerçekleştirilen okul eğitimidir (Fidan ve Erden, 1987: 6). İnfomal eğitim ise, bireylerin yaşamları süresince kendiliğinden, gelişigüzel gerçekleşen, toplumsal etkileşimin bulunduğu her ortamda gözlemlenebilen bir eğitim türüdür (Aslan vd., 2012: 5). Görüldüğü üzere yaşamın her anı ve alanında gerçekleşebilen informal eğitimi formal eğitimden kesin çizgilerle ayırmak son derece güçtür. Bu bağlamda zaman zaman informal eğitimin formal eğitimle iç içe olduğu durumlara da rastlanabilmektedir.

Eğitim kurumu yapılandırılırken başlangıç noktası olarak “amaçlar” ele alınmakta, ardından ise “işlevler” gelmektedir. Eğitimin bir toplumdan diğerine değişmeyen, evrensel nitelikte işlevleri bulunmaktadır (Tezcan, 1999). Eğitimin işlevleri, hem bireysel hem de toplumsal temelde bir gelişme ve kalkınmaya hizmet etmektedir. Bu bağlamda söz konusu işlevler eğitimin toplumsal hareketlilikteki etkilerini açıklamaya yardımcı olacak niteliktedir. Bu çalışma kapsamında eğitimin işlevleri, Merton’un amaçlanan, bilinen ve sisteme uyumu sağlayan nesnel sonuçları “açık”; amaçlanmayan ve bilinmeyen nesnel sonuçları ise “gizil” işlevler olarak tanımladığı biçimiyle ele alınmıştır. Tezcan (1999: 58-69) eğitimin açık ve gizil işlevlerini aşağıda yer alan kategorilerle açıklamaya çalışmıştır:

Eğitimin Açık İşlevleri: Bu işlevler, “toplumun kültür mirasının birikimi ve aktarılması”; “yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı elemanlar yetiştirmek”; “siyasal”,

“seçme” ve “ekonomik işlev” başlıklarında ele alınmaktadır. *Toplumun kültür mirasının birikimi ve aktarılmasında* eğitim, bireylerin toplumsal uyum içinde yaşamalarını sağlayarak toplum bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır (Aslan vd., 2012). *Yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı elemanlar yetiştirme* işlevinde eğitim toplumda var olan kültürel değerleri bireylere aktarmanın yanı sıra bireylerin toplumda gerçekleşen değişimlere uyum sağlayabilecek biçimde yetiştirilmelerini de sağlamaya çalışmaktadır. Bu yetiştirme sürecinde eğitim bireylere, yeni değişme ve gelişmeler için gerekli bilgi, beceri ve değerleri kazandırmaktadır (Aslan vd., 2012). *Eğitimin siyasal işlevi*, iki açıdan ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, yaşanan siyasal sisteme bağlı ve devamlılığı sağlayacak bireyler yetiştirmektir. İkincisi ise, önderlerin seçimi ve eğitilmesi ile ilgilidir (Tezcan, 1999). Fırsat eşitliği ile ilişkilendirilen *eğitimin seçme işlevi* ise farklı toplumsal sınıflardan gelen yetenekli çocukların seçilip eğitilmesi, onlara tam olarak gelişme şansının verilmesi olarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısı hem çocuğun hem de toplumun yararına görülmektedir (Tezcan, 1999). Açık işlevler çerçevesinde ele alınan *eğitimin ekonomik işlevi* ise, ekonomiye üretici ve bilinçli tüketiciler kazandırarak düzenli ve dengeli bir ekonomik yaşamın oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır (Aslan vd., 2012).

Eğitimin Gizil İşlevleri: Tezcan (1999: 67) eğitimin gizil işlevlerini eğitimin açık işlevlerinin sonuçları olarak değerlendirmektedir. Bu sonuçları ise “eş seçme”, “tanıdık sağlama”, “konum kazandırma”, “çocuk bakıcılığı”, “işsizliği önleme”, “çocuğun ekonomik sömürülmesini önleme” ve “temizleyicilik” başlıkları altında ele almaktadır. Eğitim, -özellikle yükseköğretim- bireylere karşı cinsiyetten biriyle tanışma ortamı yaratarak kendilerine uygun eş seçme olanaklarını hazırlamaktadır. Eğitimin diğer bir gizil işlevi olan “tanıdık sağlama”, okulun süreç içerisinde farklı sosyo-ekonomik statülerden kişilerle tanışma fırsatı sağlaması olarak düşünülmektedir. Bir diğer işlev *konum kazandırmadır*. Bireyin toplum içindeki konumunun değerlendirilmesi, bireyin gördüğü eğitim, ne çeşit bir eğitimden geçtiği ve eğitiminin derecesine göre belirlenmektedir. Eğitimin diğer gizil işlevlerinden biri olan *çocuk bakıcılığı* ile okul, çocukların dolaylı olarak bakımını yapan bir yer olarak nitelendirilmektedir. *İşsizliği önleme işlevi*, okul dönemini kapsayan 7-21 yaş aralığındaki pek çok genç zamanlarının önemli bir bölümünü okulda geçirmekte ve bunun için de istihdama yönelik bir talepte bulunmamaktadırlar. Böylece bu durum, yaratılan iş arzından daha fazla talebin ortaya çıkmasını engellemektedir. *Çocuğun ekonomik sömürülmesini önleme* işlevi, zorunlu temel eğitimle çocukların iş dünyasında bulunmalarının dolayısıyla da yetişkinlerle rekabet etmenin önüne geçilmesi ile ilgilidir. Eğitimin son gizil işlevi ise *temizleyiciliktir*. Nelson ve Besag (Akt. Tezcan, 1999: 69), çocuğun günün önemli bir bölümünü geçirdiği okulu suç önlemede etkin ve ayrıca seksüel sapma, uyuşturucu

madde bağımlılığı, kötü araç kullanma, aşırı nüfus artışı ve hava kirlenmesi gibi konuları çözmeye yetkili bir kurum olarak betimlemişlerdir.

III. EĞİTİM VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Toplumsal hareketlilik, birey ya da grubun bir sosyal konumdan diğerine geçişi olarak tanımlanmaktadır. Bu geçiş, sosyo-ekonomik skala üzerinde yukarı ya da aşağı doğru gerçekleşebilen *dikey toplumsal hareketlilik* ya da sosyo-ekonomik konumda anlamlı bir fark oluşmaksızın sosyal durumlar arasında gerçekleşen bir hareketin neden olduğu *yatay toplumsal hareketlilik* biçiminde olabilir. Yine toplumsal hareketlilik, bireyin ailesinin önceki kuşaklarına göre gösterdiği hareketliliğe işaret eden *kuşaklararası hareketlilik* ve bireyin kendi yaşam seyri boyunca gösterdiği hareketlilik olarak tanımlanan *kuşak içi hareketlilik* olarak da sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada, kız çocuklarının okullaşması yoluyla kendi yaşam seyirleri boyunca (kuşak içi) gerçekleştirdikleri yukarıya doğru dikey hareketlilik olanakları konu edilmektedir.

Dikey toplumsal hareketliliği etkileyen pek çok faktör vardır. Tezcan'a göre (1985: 181-183) göçler, sanayileşme, fırsat eşitliği ilkesinin kabulü, belirli mesleklerin belirli dönem ya da toplumlarda statülerinin artması, üst sosyal sınıflarda düşük doğurganlık oranları gibi faktörler dikey toplumsal hareketliliğe olanak tanıyan dinamikler arasında yer almaktadır. Ayrıca kentleşme, küresel pazarın talepleri ve günümüzde atfedilmiş statülerin egemen olduğu geleneksel toplumsal yapıların çözülerek yerlerine kazanılmış statülerin egemen olduğu toplumsal yapıların gelmesi gibi faktörler de bunlar arasında sayılabilmektedir.

Toplumsal tabakalaşma sistemleri içerisinde hareketliliğe olanak tanıyan ve bu anlamda en esnek olan sistem, sınıf sistemidir. Sınıf sisteminde bireyin statüsü, doğuştan belirlenmez; zira sınıf sisteminde atfedilmiş statü, çağdaş toplumun yükselmesiyle birlikte önemini yitirmiştir. Birey, tabii olduğu toplum yapısının sunduğu fırsatlar ölçüsünde yaşamı boyunca gösterdiği çabayla yönelim ailesinden farklı bir statü elde edebilir; bu nedenle sınıf sistemine özgü statü biçimi, "kazanılmış" statüdür. Birey, toplumsal hiyerarşide kazanılmış statüye göre konumlanır; bir başka deyişle, toplumsal hareketliliğe kazandığı statüsünün elde verdiği *biçimde* ve *ölçüde* katılır.

Günümüz toplumu, pek çok yazara göre "bilgi toplumu" olarak adlandırılmaktadır. Teknoloji ve bilişimin yükselmesiyle ve dünyayı bir ağ gibi birbirine bağlamasıyla yeni bir dünya düzeni kurulmuştur (Castells, 2005). Bu yeni düzen, bütün bireylere bilgi, beceri ve yetenekleri oranında yaşayabileceği bir yaşam alanı vaat etmektedir; bu vasıflar bakımından yetersiz kalan birey ise bilgi toplumunda en alt toplumsal gruplar içerisinde

yer almak zorunda kalmaktadır (Doğan, 2012: 432). Böylece bireyin toplumda varlık gösterebilmesi için bilgiye erişme ve bunu kullanabilmesi, en temel haklardan biri olarak görülmektedir. Bunu olanaklı kılan en temel unsur ise eğitimidir, dolayısıyla eğitim, bilgi toplumunda statü kazanmanın en temel kaynağı olarak işlev görmektedir. Nitekim “sanayi devrimi sonrasında ve özellikle bilgi toplumundan bahsedildiği günümüz dünyasında hareketliliğin en önemli aracı eğitimidir” (Canbay Tatar & Tatar, 2014: 203).

Eğitimin, modern sınıflı toplumlarda toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yoluyla dikey toplumsal hareketliliğe ne ölçüde imkân tanıdığına ilişkin tartışma uzun yıllardır sosyal bilimcileri meşgul eden konulardan biridir (bkz. Miller, 1972). Lipset ve Bendix (1966:2-3), toplumsal hareketliliğe yol açan iki değişimin “performans talebindeki değişimler” ve “yetenek arzındaki değişimler” olduğunu belirtirler. Özellikle karmaşık toplumlardaki toplumsal değişimin, farklı konumlara ilişkin talepler üzerinde er ya da geç bir değişime neden olacağını; değişen konumlara ilişkin bu taleplere paralel olarak yetenek arzındaki değişimlerin de böylece kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağını savunurlar. Bu görüşle örtüşen bir biçimde hızlı toplumsal bir değişim sürecinin tecrübe edildiği bilgi toplumuna geçişte, yeni toplumsal konumları dolduracak yeni yeteneklere duyulan talep ve bu taleplere yönelik bilgi ekonomisinde katma değer yaratma potansiyeline sahip nitelikli işgücü arzının artış göstereceği beklenebilir. Sanayi toplumundaki toplumsal hareketlilik örüntülerinden yola çıkan Lipset ve Bendix’in kuramsallaştırmasına benzer biçimde sanayiye dayalı ekonomide vazgeçilmez bir unsur olan eğitim, bilgi toplumunda daha da önem kazanmıştır. Nitekim Bozkurt (2014: 214), sanayi sonrası toplumda “bilgi”nin toplumun stratejik bir kaynağı olduğunu vurgulayarak şunu belirtir: “Bilgiyi üreten de, kullanan da insan olduğu için, insan kaynakları; dolayısıyla eğitim bu toplumun varlığını sürdürebilmesinin olmazsa olmaz koşulu haline gelmiştir”.

Eğitimin toplumsal hareketlilikteki etkisine ilişkin görüşler, meritokratik (meritocratic) görüş, eşitlikçi (egalitarian) görüş ve tarihselci (historical) görüş olmak üzere üç temel perspektifte özetlenebilir (Tatlıdil, 1993: 22-25).

Meritokratik görüş çerçevesinde, “toplumda bazı statülerin işlevsel önemi vurgulanmakta ve bu statülerin kamu yararı nedeniyle yetenekli insanla doldurulması gerektiği görüşü savunulmaktadır” (Tatlıdil, 1993: 22). Buna göre her birey; cinsiyet, kır-kent, etnik köken, sosyal ve ekonomik altyapı farklılıklarına bakılmaksızın kendi yetenekleri ölçüsünde eğitim almaya devam edebilecek ve böylece statülerini yükseltebileceklerdir. Ancak bu görüş, bahsedilen sosyal, kültürel ve ekonomik etmenlerdeki farklılıkları göz ardı ederek, tüm bireylerin sahip olduğu koşulları eşit varsayması bakımından sıklıkla eleştirilere maruz kalmaktadır.

Tüm açılardan eşitliğe dayanan bir yaklaşımı temsil eden eşitlikçi görüşün temel savı ise, her bireyin toplumda var olan kaynaklardan eşit düzeyde yararlanma hakkına sahip olmaları yönündedir. Tatlıdil (1993: 22), eşitlikçi görüşün toplumun hiçbir üyesinin sosyal köken, etnisite ve cinsiyete dayalı özelliklerinden dolayı toplumsal faydalardan yararlanmasının engellenmemesi gerektiğini iddia ettiğini belirtmektedir. Bu görüş, kişilere eğitime erişmede eşit olanaklar tanınması bakımından; diğer görüşler içerisinde eğitim yoluyla toplumsal hareketliliğe en fazla olanak tanıyan görüş olarak ele alınmalıdır. Diğer bir deyişle, eğitim olanaklarının üst ve orta sosyal sınıflara tanındığı düzeyde alt sosyal sınıflara da tanınmasının o toplumda yukarı doğru dikey hareketliliği gerçekleştirmiş kişilerin sayısında doğal bir artış yaratması beklenir. Bu da sonuçta tüm toplumun yararlanacağı makro bir toplumsal hareketliliği beraberinde getirmektedir.

Tarihselci görüş ise, toplum yaşamında ekonomik ve demografik faktörlerin uzun dönemlerde sosyal yapıların yeniden biçimlenmesini gerekli kıldığı ve aile kurumu başta olmak üzere diğer toplumsal kurumların da bu değişme içinde yeniden şekillendiğini savunur. Bu değişimler yeni değerler ortaya çıkarken toplumsal statüler arasındaki geçişlerde de kendisini gösterir (Tatlıdil, 1993: 23). Toplumsal hareketliliğin kökenlerine farklı açılardan yaklaşan bu görüşlerin her birinde bireylerin toplumsal hareketliliklerinde eğitimin etki derecesi farklılaşmaktadır. Ayrıca, bu görüşlerin dayandığı temel prensipler nedeniyle de eğitim, kimilerinde daha kısıtlı bir rol oynarken kimilerinde daha ağırlıklı olarak kendini göstermektedir.

Suğur (2008), eğitim ve toplumsal hareketlilik arasındaki ilişkiye yönelik olumlayıcı ve eleştirel yaklaşan görüşler arasındaki ayrıma işaret eder. Ona göre eğitimin “sınıf sistemlerindeki eşitsizlikleri, bireysel yetenek ve başarılarla dayalı olmaları açısından, doğal ve kabul edilebilir nitelikte” gören yaklaşımlar, eğitimin toplumsal hareketliliği olanaklı kılan bir araç olduğunu savunurlar. Buna karşın eğitimin toplumsal hareketliliği engelleyen bir unsur olduğunu vurgulayan yaklaşımlara göre ise eğitim, “olumlu bazı işlevlerine rağmen, kapitalist toplumdaki eşitsizliklerin ve sömürüye dayalı ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlayan bir araçtır” (Suğur, 2008: 8-9).

Bireylerin mevcut sistem içerisinde gerek var olan kaynaklardan optimum düzeyde yararlanmaları gerekse toplumun sosyal ve ekonomik kalkınmasında kendilerini bir kaynak olarak sunmaları için “eğitim” özellikle günümüzde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bir ülkenin en önemli yapısal özelliklerinden biri olan eğitimin ülke geneline ve herkesin eşit yararlanabileceği şekilde yaygınlaştırılması, ekonominin güçlenmesi ve sürdürülebilir kılınması yoluyla o ülkenin kalkınmasını ve büyümesini sağlar (Ayyıldız Onaran, 2005). Nitekim

Çalışkan ve meslektaşları (2013), 1923-2011 yılları arasında Türkiye’de eğitim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi nicel olarak inceledikleri çalışmalarında, eğitimin ekonomik kalkınmaya iki yönden hizmet ettiğini vurgulamışlardır. Bunlardan ilki eğitimin nitelikli insan kaynağı yetiştirmesi; diğeri ise yüksek bilgi üretme ve yayma işlevini yerine getirmesidir. Bir toplumda bireylerin aldığı eğitimin niteliği ve süresi, insan kaynağının niteliğini yükseltmekte; bu da nihayetinde sosyal iyileşmeye ve buna bağlı olarak ekonomik gelişmeye önemli düzeyde katkı sağlamaktadır (Ereş, 2005). Özellikle bilgi toplumunda eğitim, birey açısından toplumsal hareketlilik olanakları yaratan bir unsur olarak işlev görürken, aynı zamanda toplumların sosyal ve ekonomik kalkınmalarını da sağlayan bir araç olarak önemini arttırarak sürdürmektedir. Toplumun tüm bireylerini eğitim sistemine dâhil etmenin ilk ve en temel koşulu hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm toplumun okullaşmasını sağlamaktır. Sanayi sonrası toplumların örgün eğitimin ötesinde tüm toplum için sürdürülebilir eğitim, yaşam boyu öğrenme vb. hedeflere ulaşmaya çalıştıkları çağımızda, Türkiye’de hala toplumu oluşturan tüm bireylerin eksiksiz bir biçimde eğitim sistemine dâhil edilmemiş olması gündemi oluşturan en önemli sorunların başında gelmektedir. Genel anlamda eğitim alma, özelde ise ilköğretimde okullaşma ve okuryazarlık oranları bakımından nüfus içerisinde dezavantajlı konumda bulunanlar ise kadınlar olmaktadır. Bir başka deyişle, eğitim söz konusu olduğunda cinsiyet temelli bir eşitsizlik göze çarpmaktadır.

IV. EĞİTİMDE CİNSİYETE DAYALI EŞİTSİZLİKLER

A. Okuryazarlıkta Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler

Toplumların gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli göstergelerden biri, nüfusun “okuryazarlık” oranıdır. Okuryazar olmak, bilgi çağında bulunduğumuz bugün, dünya üzerinde yaşayan tüm bireyler için vazgeçilmez ve zorunlu bir nitelik taşımaktadır. Öte yandan her ne kadar vazgeçilmez de olsa, daha az olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde ve az gelişmiş ülkelerde okuryazar olmayan nüfus, toplam nüfus içerisinde görece önemli bir paya sahiptir. Okuryazarlığın düşük olduğu toplumlarda, kadın okuryazarlığı da erkek okuryazarlığına oranla düşük kalmaktadır. Oysa okuryazarlık oranının çok yüksek olduğu ülkelerde kadın ve erkek okuryazarlıkları arasında göze çarpan bir fark bulunmamakta, kadın ve erkek okuryazarlık oranlarının ikisi de oldukça yüksek düzeylerde seyretmektedir. Okuryazarlığın az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda düşük düzeylerde olması, erkeklerden ziyade kadınların okuryazarlıklarını etkilemekte ve böylece kamusal alandaki kadın erkek eşitsizliğini ve kadınların dezavantajlı konumlarını pekiştirmektedir. Nitekim dünyada tüm okuryazar olmayanların yaklaşık olarak üçte ikisi kadındır. Ülkemizde ise okuryazar olmayanlar içerisinde kadınların oranı %84

ile dünya ortalamasından daha yüksektir (UNESCO, 2015).

Özellikle Türkiye’de kadın okuryazarlık oranlarının bu denli düşük olmasının, aşağıda ele alınacağı üzere kadınların temel eğitim düzeyinde okullaşma oranlarının bugüne değin düşük kalmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Türkiye gibi nüfus artış oranı yüksek, genç nüfusu oldukça şişkin ve dolayısıyla gelişim göstergelerindeki değişimin çok hızla gerçekleştiği bir ülke için, okuryazarlık oranlarını “yetişkin” ve “genç” okuryazarlık oranları¹ olarak iki ayrı düzlemde incelemek, geçmiş ve genç kuşaklar arasındaki farklılığı kavrayabilmemize olanak tanınmasından dolayı daha anlamlıdır.

Tablo 1: Türkiye’de Cinsiyete Göre Yetişkin ve Genç Okuryazarlık Yüzdeleri

	OKUR-YAZARLIK (%)	
	Yetişkin	Genç
Kadın	91,8	98,8
Erkek	98,4	99,7
Toplam	95,0	99,3

Kaynak: UNESCO, 2015

Tablo 1’e göre yetişkin ve genç kadınların okuryazarlık yüzdelerinde oldukça yüksek düzeyde bir farklılık varken, bu fark erkeklerde daha düşüktür. Öte yandan, “dönem etkisi” olarak da adlandırabileceğimiz durumdan kaynaklanan farklı değerlerin hâkim olduğu dönemlerde yer alan kuşaklardaki yetişkin ve genç kadın nüfusun okuryazarlık yüzdelerinde göze çarpan fark, kız çocuklarının eğitime ilişkin gelişmelerin boyutlarına işaret etmesi bakımından önemli ve umut vaat edicidir. Bununla birlikte gerek genç nüfus kategorisinde gerekse yetişkin nüfus kategorisinde kadın erkek okuryazarlık yüzdeleri arasındaki fark ise eğitimde kız çocuklarının dezavantajlı konumuna işaret etmektedir.

Türkiye’deki kadın ve erkeklerin okuryazarlık oranlarındaki farkın, gelişmiş ülke nüfuslarıyla karşılaştırıldığında görece olarak büyüklüğü dikkati çekmektedir. Tablo 2’de seçilmiş bazı ülkelerle Türkiye’nin cinsiyete göre okuryazarlık oranları verilmiştir.

Diğer bazı ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye’nin toplam okuryazar nüfus oranı bağlamında ne denli uzun bir yol kat etmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Bu ülkelerde toplam okuryazarlık oranlarının yüksek olmasına ek olarak, bunun cinsiyet temelinde farklılaşmamış olması da bir diğer önemli

¹ Yetişkin okuryazarlık oranı: Günlük yaşantılarına ilişkin olarak, anlayarak okuyabilen ve basit, kısa ifadeleri yazabilen 15 yaş ve üzeri kişilerin yüzdesi.

Genç okuryazarlık oranı: Günlük yaşantılarına ilişkin olarak, anlayarak okuyabilen ve basit, kısa ifadeleri yazabilen 15-24 yaş arası kişilerin yüzdesi.

noktadır. Bu veri, bazı toplumlarda sadece okuryazarlığın önemsendiğini göstermekle kalmamakta ayrıca kız ve erkek çocukların eşit derecede okuryazar kılındıklarına da işaret etmektedir.

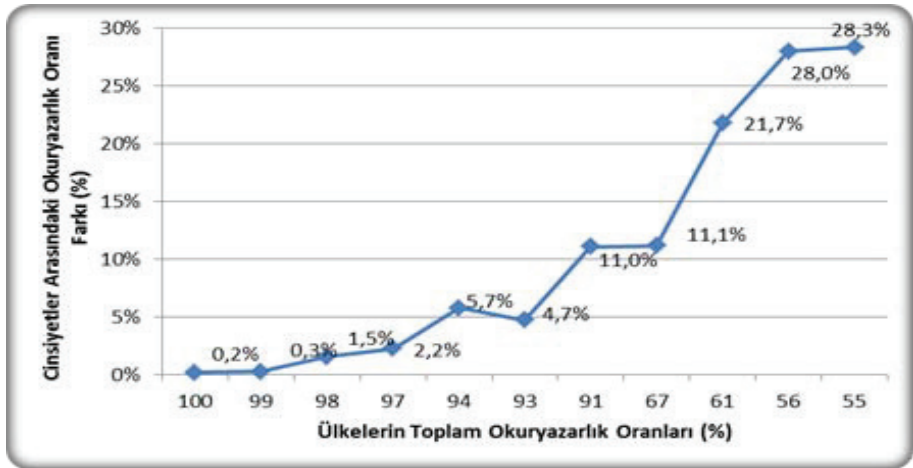
Tablo 2: Cinsiyete Göre Seçilmiş Ülkeler Okuryazarlık Oranları (%)

Ülke	K	E	Toplam	Ülke	K	E	Toplam
Azerbaycan ^{1*}	100	100	100	Yunanistan	96	98	97
Ukrayna	100	100	100	Çin	91	97	94
Kazakistan	100	100	100	Malezya	91	95	93
Rusya Fed.	99	100	100	Meksika	92	94	93
Polonya	99	100	100	Türkiye^{2*}	85	96	91
Macaristan	99	99	99	Burundi	62	73	67
İtalya	99	99	99	Nijerya	50	72	61
İspanya	97	99	98	Mozambik	43	71	56
Romanya	97	98	98	Pakistan ^{3*}	40	69	55

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi, 2010.

Öte yandan, en az gelişmiş ülkelerin nüfusları içerisindeki okuryazar olanların oranının oldukça düşük olmasının yanı sıra bu gösterge temelinde cinsiyetler arasında bir eşitsizliğin de tecrübe edildiği görülmektedir. Nitekim Tablo 2'deki verilerden yararlanılarak oluşturulan Şekil 1'deki grafikte de görüldüğü üzere, toplam okuryazarlık oranlarının düşük olduğu nüfuslarda kadın ve erkek okuryazarlık oranları arasındaki fark önemli ölçüde açılmaktadır.

Şekil 1: Ülkelerin Toplam Okuryazarlığına Göre Cinsiyetler Arasındaki Okuryazarlık Farkı (%)

Toplam okuryazarlığın %100 olduğu, bir başka deyişle tüm toplumun okuryazar olduğu ülkelerde, kadın ile erkek okuryazarlık oranları arasında fark, 0 ya da %1 olmaktadır. Diğer yandan toplam okuryazarlık oranı düşmeye başladıkça, cinsiyetler arasındaki okuryazarlık oranı farkı giderek açılmaktadır. Görüldüğü üzere kadın okuryazarlık oranlarının düşüklüğü, aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bir meseleden çok, toplumun tüm unsurlarına ilişkin çözülmesi gereken bir insani gelişim meselesidir.

Okuryazarlıkta cinsiyete dayalı eşitsizlik, kadının toplumsal hareketliliğini daha en baştan sınırlandıran temel faktörlerden biri olurken; öte yandan bu durum, toplumsal yapının kültürel kaynaklı sınırlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuryazarlık oranı gibi bir diğer önemli temel eğitim göstergesi de ilköğretimde net okullaşma oranıdır.

B. İlköğretimde Net Okullaşma Oranı² Bakımından Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler

“Okul, ilerleme için giderek bilgiye daha bağımlı hale gelen modern toplumda yetişkin rollerinin gerçekleştirilmesi için gereken bilişsel beceri ve normların öğretilmesinde, en önemli konumlara en yetkin ve azimli olanların seçilmesinde, bilinçli bir seçmen kitlesinin yetiştirilmesinde en etkili araç olarak görülür” (Tan, 1994: 84-85). Bununla birlikte ilköğretim düzeyindeki okullar, ortaöğretim ve yükseköğretime olanak tanınması bakımından, bireyin eğitim süreci içerisinde temel basamak olma işlevi ile önemli bir yer tutar. İlköğretim sürecinin gerekliliklerini yerine getirememiş birey, orta ve daha sonra da yükseköğrenimine devam edemez. Ayrıca temel eğitim kurumu olarak “ilköğretim” eğitimi, çocuğu toplum için bir “birey” ve devlet için ise hak ve ödevlerini bilen bir “vatandaş” olarak yetiştirmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye’de sekiz yıllık bir süreci kapsayan zorunlu eğitimin çocukları birer birey ve vatandaş yapmadaki sorumluluğunun yanı sıra onları topluma uyumlaştırma ve sosyalleştirme yoluyla genel bir toplumsal birlik ve bütünlük sağlamada da önemli bir rolü vardır.

“Temel eğitim toplumu oluşturan bireyleri bir arada tutan ve kişilerin gelişen teknolojik düzene ayak uydurmalarını sağlayan bir araç olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, aralarında hiçbir fark gözetmeksizin tüm nüfusun temel eğitimden geçmesi zorunlu görülmüştür. Çağımızda belirginleşen böyle bir gereksinim sonucu temel eğitim, toplumsal hiyerarşide daha alt düzeylerde olan bireylerin doğrudan iletişime katılmalarını sağladığı ölçüde onlar için yararlı olduğu ileri sürülebilir” (Özbay, 1982: 171).

² İlköğretimde Net Okullaşma Oranı: İlköğretim düzeyinde okula devam edenlerin, o düzeydeki okul çağı nüfusuna oranı.

Bu nedenle, toplumu oluşturan tüm bireylerin asgari düzeyde edinmesi gereken bir takım temel bilgilerden ve bilinçten belirli grupların yoksun olmaları ve böylesi bir sosyalleşme sürecinden soyutlanmaları, sadece bu yoksun ve soyutlanmış gruplara ilişkin değil tüm toplumun birlik, bütünlük, tutunumuna (kohezyon) ilişkin sorunları da beraberinde getirmektedir. Böylesi bir durumun benzer eşitsizlikleri yeniden üreteceği ve böylece bu grupların dezavantajlı durumlarını pekiştireceği de ifade edilebilir. Nitekim eğitimdeki cinsiyete dayalı ve kadın aleyhine işleyen eşitsizlikler, kadın nüfusun toplam nüfusun yarısını oluşturması nedeniyle göz ardı edilemeyecek derece önemlidir.

Türkiye’de ilköğretim düzeyinde net okullaşma oranlarına bakıldığında, cinsiyetler arasında bir farklılaşma göze çarpmaktadır; erkek çocuklarının ilköğretimde net okullaşma oranı %93,5 iken; bu oran kız çocukları için %92,3 seviyesindedir (UNESCO, 2013). Oysa Cumhuriyet öncesi dönemden başlamak üzere toplumumuzda temel eğitim zorunlu kılınmıştır. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile cinsiyet ayrımı yapılmaksızın okuma yazma çağındaki tüm çocuklar için ilköğretim zorunluluğu konulmuştur (Hablemitoğlu, 2005: 111). Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra ise 1924 Anayasasıyla ilköğretim herkes için zorunlu ve devlet okullarında parasız kılınmış ve temel eğitim düzeyinde de olsa bir yükümlülük halini almıştır (Tan, 1994: 86). Bununla birlikte Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri Türkiye’deki kız ve erkek çocuklar, yalnızca ilköğretimde değil, her düzeyde eğitim olanaklarına erişim açısından yasalar önünde eşit haklara sahip olmuşlardır (Otaran vd., 2003: 28). Ancak bilindiği ve yukarıdaki verilerden de anlaşıldığı üzere bu durum uygulamaya tam anlamıyla yansımış değildir; bir başka deyişle mevcut yasa ile uygulama arasında üzerinde düşünülmesi gereken oldukça önemli bir ayrılık vardır. Eğitimde fırsat eşitliğinin kız çocukları açısından uygulamaya geçirilmesindeki eksikliklerin temel nedenleri arasında gelenekler, kültür, ekonomik koşullar vb. yer almaktadır. “Kız çocuklarının okula kaydettirilmemesi veya kayıttan birkaç yıl sonra okula devam ettirilmemesi şeklindeki geleneksel davranış biçimlerinin günümüzde de düşük gelir gruplarında ve/veya kırsal alanlarda devam ettiği görülmektedir” (Otaran vd., 2003: 28). Kız çocuklarının okula kaydı ve devam durumu; kır ve kentte oldukça farklılaşmış durumdadır. Özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının ilköğretime katılım oranlarının düşük düzeylerde olmasına neden olan başlıca faktörler kültürel ve ekonomik nedenler olarak ele alınabilir.

Kültürel Nedenler: Ataerkil geleneksel yapılarda kadının eğitim almasını gereksiz ve hatta zaman zaman tehlikeli bulan erkek egemen bir anlayış,

kız çocuklarının eğitimini doğrudan yasaklayabilmekte ya da buna çeşitli yollarla engel olabilmektedir. Özellikle kırsal kesimde son yıllarda eğitim olanaklarının iyileştirilmiş olmasına rağmen bu olanaklardan daha çok erkeklerin yararlandığı, kız çocuklarının eğitiminin ise ana-baba tarafından ancak belirli bir yaşa kadar izin verildiği gerçeği (Gök, 2010: 165), kır ile kent arasında toplumsal cinsiyet-eğitim ilişkisinin farklı biçimlerde algılandığını; bir başka deyişle kır-kent arasında farklılaşan bu algının kültürel nedenlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Atalay (1979), Erzurum'un Büyükgeçit Köyü üzerinde yaptığı araştırmasında özellikle yaşlıların ve babaların kız çocuklarının okutulmasına yönelik olarak “namus” kavramına yaptıkları vurgunun kız çocuklarının eğitime önemli bir engel oluşturduğu bulgusuna varmıştır. Yukarıda tartışıldığı üzere kadınlarda okuryazarlığı da etkileyen bu kültürel nedenler arasında “erken yaşta evlilik, kız çocuklarının okumasının önemsenmemesi/okumanın bir getirisinin olduğuna inanılmaması, olumsuz geleneksel kalıp yargılar, ailede kız çocuklarına anneye yardımcı gözü ile bakılması ve bu çocukların 10-11 yaşlarından sonra okuldan alınması” (Özaydınlık, 2014: 98) yer almaktadır. Nitekim Özbay (2015: 65), 1975 Hacettepe Köy Araştırması'nın bulgularına dayanarak kız çocuklarının okula gönderilmeme nedenleri arasında en çok evdeki işlerin aksadığının gerekçe gösterilmesi olduğunu belirtmektedir. Bunlar gibi gelenekten kaynaklanan bir takım nedenlerden dolayı, kız çocuklarının okullaşma oranı erkek çocuklarına göre daha düşüktür.

Ekonomik Nedenler: Özellikle tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu kırsal yörelerde ücretsiz aile işçisi olarak yararlanan çocukların okula gitmeleri işgücü kaybına yol açarak aileye maddi bir yük getirmektedir. Kız ve erkek çocukları içerisinde bir seçim yapma suretiyle çocuklarından ancak bazılarını eğitim olanakları sunabilecek aileler, kız çocuklarını bu seçimde elimine ederek, sınırlı olanaklarını erkek çocuklardan yana kullanmaktadırlar. Tezcan (1985: 153), geleneksel toplumlarda kültürel olarak erkek çocuğun ailenin temeli, kız çocuğunun varlığının ise geçici olarak görülmesi nedeniyle, dar gelirli geleneksel ailelerde eğitim tercihinin erkek çocuk yararına kullanıldığını belirtmektedir.

V. KIZ ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK İLİŞKİSİ

Eğitim sistemi, esnek bir tabakalaşma sistemi olan sınıfın hâkim olduğu modern toplumlarda kazanılmış statü yoluyla hareketliliği olanaklı kılan bir araçtır. Böylece, “eğitim sistemleri ekonomik kalkınmadan, kültürel, siyasal bilinçlenmeye kadar tüm toplumsal taleplerin aracı konumuna

gelir” (Tan, 1994: 85). Nitekim Merton’ın açık ve gizil işlev ayırımına ve bu bağlamda Tezcan’ın eğitimin işlevleri arasında yapmış olduğu sınıflandırmaya dayanarak, eğitimin açık işlevleri arasında yer alan “seçme” işlevine ek olarak gizil işlevleri arasında bulunan “toplumsal konumu yükseltme” işlevlerinin her ikisi de doğrudan ve dolaylı yollarla bireyin yukarıya doğru kuşak içi toplumsal hareketliliğini sağlayan dinamiklerdir. Zira “formel eğitim bireyin, ailesinin sosyo-ekonomik konumundan bağımsız olarak, kendi yetenekleriyle toplumda üst düzeyde bir konuma ulaşmasında önemli rol oynamaktadır” (Eserpek, 1976: 395). Özellikle bilgiye sahip olmanın sosyal sınıf üzerinde belirleyici olduğu günümüz bilgi toplumunda, genel anlamda “eğitim sistemi”, özel anlamda ise “okul”, bilgiye erişimi sağlayan araçlar olarak dikey toplumsal hareketliliği olanaklı kılan unsurlardır. Günümüzde eğitimin yaygınlık kazanması ve demokratikleşmesiyle birlikte, bu sistemin tamamen dışında kalanlar ise yüksek düzeyde marjinalleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. İşte bu yüzden günümüzde eğitim sisteminin herhangi türden bir ayrımcılığa yer vermeksizin toplumu oluşturan tüm bireyleri kapsamı gerekmektedir.

Öte yandan kız çocuklarının ilköğretim düzeyindeki temel eğitime erişimelerindeki yukarıda ele alınan sınırlılıklar, onların daha yüksek düzeyde eğitim almalarını ve dolayısıyla işgücüne olan katılımlarını sınırlandıran ya da bir başka deyişle toplumsal hareketlilik olanaklarını bu yolla daraltan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim eğitim seyrine ilişkin tüm bu süreçlerin dışında kalmaları nedeniyle, 15 yaş üstü kadınlar içerisinde bütünü sektörler bazında ekonomik aktiviteye katılanlar, %30,3’lük bir dilimi teşkil etmektedir³ (TÜİK, 2014). Bu da her 10 kadından ortalama 7’sinin kendinden başka birine ekonomik olarak bağımlı olmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte eğitim, bir yandan bireyin prestijini yükseltmesi diğer yandan da bireye meslek edindirmesi yoluyla toplumsal hareketlilik olanaklarını genişletmektedir. Nitekim tamamlanan eğitimin düzeyi ile ücretler arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. “Oldukça kaba bir tahminle, okulda geçirilen her yıl için ücretler %10-20 düzeyinde artmaktadır” (Summers, 1994: 8). 2013 yılı verisine göre Türkiye’de kadınların ilköğretimden yükseköğretime okulda kalma yılı beklentisinin⁴ erkeklerinkine göre 1 yıl daha kısa olması (UNESCO, 2013), kadınların aldığı görece düşük ücretleri kısmen açıklar niteliktedir. Öte yandan daha yüksek düzeylerde eğitim gerektiren işlerde oldukça düşük

3 15 yaş ve üzeri kadınların işgücüne katılım oranı, Tarım Sektöründe%32,9, Sanayi Sektöründe %17,1 ve Hizmet Sektöründe ise %49,9 olmak üzere bir dağılım sergilemektedir.

4 Bir çocuğun ilköğretimden yükseköğretime okulda kalması beklenen toplam yıl.

düzeylelerde istihdam edilmiş olmaları, kadınların daha az statülü ve daha düşük ücretli işlerde çalışmalarına yol açmaktadır. Türkiye'deki profesyonel ve teknik kadroların %33'ünü; parlamentodaki koltukların %9'unu; yasa koyucu, üst düzey memur ve yönetici pozisyonların ise %8'ini kadınlar oluşturmaktadır (Human Development Report, 2009: 187). Bütün bu veriler ışığında görülmektedir ki, kız çocuklarının ilköğretim düzeyinde okul sistemine dâhil olmaları daha yüksek düzeylerde eğitim alabilmelerinin ve böylece yüksek statülü ve yüksek ücretli işlerde istihdam edilebilmelerinin temel gerekliliğidir. Dolayısıyla daha ilköğretim düzeyinden başlamak üzere eğitim, kız çocuklarının yukarıya doğru dikey toplumsal hareketliliğinde, toplumsal tabakalar arasında Sorokin'in (1964:169) ifadesiyle bir "sosyal asansör" vazifesi görmektedir.

"Kız çocuklar sahip oldukları yeteneklerden azami biçimde yararlanabilecekleri özgüvene, ekonomik ve toplumsal güce ancak eğitimle ulaşabilirler" (Hablemitoğlu, 2005: 120). Kız çocuklarının almış oldukları eğitim, onları sosyoekonomik skala üzerinde yukarılara taşıırken, tüm toplum da bu hareketlilikten çeşitli bakımlardan yararlar elde etmektedir. "Bugün kız çocuklarının eğitime yapılacak yatırım (...) bütün çocukların kaliteli eğitim görme haklarını koruyacak ve diğer bütün kalkınma hedeflerine başlangıç ivmesi kazandıracak bir stratejidir" (UNICEF, 2004: 2). Kız çocuklarının eğitimi diğer pek çok alanla iç içe geçmiş olması nedeniyle, sorunun olası çözümünü çok çeşitli boyutlarda toplumsal yararları da beraberinde getirecektir. Bunlar arasında ekonomik kalkınmaya olan yararları, daha eşitlikçi bir toplumsal yapının geliştirilmesi, daha düşük düzeyde çocuk ölümleri ve bir sonraki kuşağın eğitimi gibi yararlar yer almaktadır.

Ekonomik Kalkınmadaki Rolü: Düşük sosyoekonomik statüye sahip ailelerin hem kız hem de erkek çocuklarının diğerlerine oranla eğitime daha düşük düzeylerde katılmalarına ek olarak (Smits ve Gündüz Hoşgör, 2006) bu ailelerdeki kız çocuklarının bir de cinsiyetleri nedeniyle tecrübe ettikleri çifte risk (double jeopardy), toplumun belli bir bölümünü eğitimden soyutlamaya ve eğitimin seçme işlevini yeterince yerine getirememesine yol açar. Oysa eğitimin seçme işlevinin bir aracı olarak görebileğimiz eğitim sistemine kız ya da erkek daha fazla çocuk dâhil edilmesi, toplumların ekonomik kalkınmalarında son derece önemli olan nitelikli insan kaynağından yararlanma olasılığını arttırmaktadır. Nitekim Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 96 ülkenin verisine dayanarak ülkeler arası araştırma bulgularını yayınladığı klasik çalışmasında Benavot (1989), kadınların özellikle ilköğretime daha fazla dâhil edilmelerinin ekonomik büyümeye olan etkisini göstermiştir. Zira

“ilköğretim, kadınların uğraştıkları ekonomik faaliyet alanlarında performans göstermelerine ve ekonomik kalkınmaya ve hatta ailelerinin ve kendilerinin refahına mutlak suretle katkı sağlayacak yeni yöntemler öğrenmelerine yönelik yeteneklerini geliştirir” (Floro & Wolf, 1990: 75).

Daha Eşitlikçi Bir Toplumsal Yapının Gelişmesi: “Kadınların eğitim süreci boyunca yaşadıkları cinsiyet kökenli ayrımcılık ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarında değişik şekillerde ortaya çıkmakla birlikte son tahlilde kadınlara ilişkin değerlerin yeniden üretimine hizmet etmektedir” (Gök, 2010: 165). Nitekim daha düşük düzeyde eğitim, kadınlar açısından kariyer olasılığını ortadan kaldırmakta, bu yolla kadınları özel alana hapsedmektedir. “Kariyerini herşeyin üstünde tutmak bir erkek için olumlu bir özellik olabileceken bu, bir kadın için olumsuz bir durum olarak görülebilmektedir” (Atalay, 2014: 22). Oysa kız çocukları eğitim sistemine dâhil edildikçe çoğunlukla yaşamın sadece özel alanında görülmeye alışkın olunan kadınlar yaşamın kamusal alanında da görülmeye başlanmaktadır. Tan (1994: 93), kadının eğitiminin toplumsal değişmeye olan katkısını tam da bu bağlamda ele alarak bunu, “ataerkinin ev içi ve toplumsal meşruiyetini sorgulamaya yardım etmesi” olarak değerlendirmektedir. Daha ilköğretimden düzeyinden başlamak üzere çocuğun aldığı eğitim, “ataerkil aile hiyerarşisinde altlarda olan statüsünü yükselterek kendinden yaşlı üyelerle arasındaki farkı azaltabilmesi”ne olanak tanımaktadır (Özbay, 2015: 63). Bu durum, ataerkil hiyerarşiyi zayıflatabilmesinin eğitim dışında hiçbir yolu bulunmayan kız çocukları için daha da önemli bir hal almaktadır. Bununla birlikte yaşamının daha ileriki dönemlerinde kadının aldığı eğitim aracılığıyla siyasi pozisyonlarda ya da karar alma mekanizmalarında yer alması, ataerkil toplumsal yapıların tamamen yıkılmasına olmasa da en azından sorgulanmasına ve ataerkil düşünce tarzının egemen olduğu toplumsal öğelere eleştirel bir perspektifle yaklaşılmasına neden olmaktadır.

Daha Az Çocuk Ölümü: Birer anne adayı olan kız çocuklarının eğitilmelerinin, uzun vadede çocuk ölümlülüğünü azaltması beklenir. Zira kadınların eğitilmesi ile çocuk ölümlülük oranları arasında güçlü bir ilişki olduğunu gösterir pek çok araştırmadan bahsetmek olanaklıdır (Caldwell, 1979; Farah & Preston, 1982). Örneğin Summers (1994: 8-10) Afrika’da kadınların okulda kalma sürelerinin uzamasının çocuk ölümlülüğünü düşürdüğünü belirtmektedir. Özellikle kadınların temel düzeyde eğitimden yoksun olmaları, çocuklarının sağlığı üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Öte yandan kadının eğitim seviyesi yükseldikçe, sağlık düzeyinin arttırılmasına yönelik davranış geliştirme olasılığı da artmaktadır (UNICEF, 2004: 19).

Bir Sonraki Kuşağın Eğitimi: Eğitimli annelerin çocuklarını okula gönderme konusunda daha istekli oldukları, pek çok araştırma tarafından ortaya konmuştur (Thomas vd.,1996; Lloyd & Blanc, 1996; Rosenzweig & Wolpin, 1994). David (1991: 440), annelerin eğitimini çocuklarının gelişimindeki “anahtar” olarak tanımlar. Zira eğitimli anneler, çocuklarının eğitimlerine çok daha fazla zaman ve para tahsis ederler. Ayrıca pek çok araştırma özellikle annenin eğitiminin erkek çocuklardan ziyade kız çocukların eğitimine olumlu yönde etki yaptığını ortaya koymaktadır (Glick & Sahn, 2000; Tansel, 1997). Buradan hareketle eğitilmiş kız çocuklarının gelecekte eğitimli birer anne olacağı düşünüldüğünde, onların da kendi çocuklarının özellikle de kız çocuklarının eğitimi konusunda önemli rol oynayacağı söylenebilir. Başka bir anlatımla beşeri sermayenin kuşaklararası aktarımını sağlayan temel figürün kadınlar olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla bir bütün olarak toplumun eğitiminin sürdürülebilir kılınması için özellikle kız çocuklarının eğitimi kilit bir rol oynamaktadır.

VI. SONUÇ

Sosyoloji, psikoloji ve pedagoji gibi disiplinlerce farklı yönlerine vurgu yapılan eğitim bu çalışmada, sosyolojik ve pedagojik perspektifler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda eğitimin, toplumsal gelişmeyi sağlama yönü üzerinde durulmuştur. Eğitim, toplumsal gelişmeye açık ve gizil işlevleriyle yön vermektedir. Eğitimin açık işlevleri literatürde benimsenen haliyle, kültürün kuşaklar arası aktarımı, gelişmelere uygun birey yetiştirme, siyasal, seçme ve ekonomik işlevleridir. Gizil işlevleri ise eş seçimi, tanıdık sağlama, konum kazandırma, çocuk bakıcılığı, işsizliği önleme, çocuğun ekonomik olarak sömürülmesini önleme ile temizleyicilik bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışma, eğitimin açık işlevleri arasında yer alan “seçme işlevi” ile gizil işlevleri arasında yer alan “bireylere konum kazandırma işlevi” üzerine odaklanmıştır.

Günümüz toplumlarının temel paradigması olan bilginin elde edilmesi, çağdaş dünyada bir hak olarak görülmesinin yanı sıra bir zorunluluk halini almaya başlamıştır. Zira hizmet sektörünün görece olarak öneminin arttığı günümüz ekonomilerinde “bilgi”, bireysel ve toplumsal düzeyde gelişmenin stratejik bir aracı olarak işlev görmektedir. Bu nedenle her düzeyde eğitim, bilgi toplumunda her zamankinden daha fazla öneme sahiptir. Diğer tüm düzeylerdeki eğitime kelimenin tam anlamıyla bir “temel” teşkil etmesi bakımından temel eğitimin herkese eşit olarak sağlanması gerekmektedir. Temel eğitimin sağlanmasında dezavantajlı gruplardan biri olan kadınların, nüfusun önemli bir kısmını oluşturuyor olmaları, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görüldüğü

toplumlarda temel eğitim içerisinde ilköğretim düzeyinde kız çocuklarının okullaşmasına ayrı önem verilmesini gerekli kılmaktadır.

İlköğretim çağındaki tüm nüfusun okullaştığı toplumlar dışında kalan bütün toplumlarda kız çocukları, okullaşma oranları bakımından erkek çocuklarının gerisinde kalmaktadır. Bu durum aynı zamanda bu toplumlarda okuryazar olmayan nüfus içerisinde kadınların görece büyüklüğünü açıklar niteliktedir. Ayrıca ilköğretim eğitiminin, mesleki eğitime ve gelir getiren bir mesleğe ulaşma şansı bakımından neredeyse bir zorunluluk olması da, temel eğitim sisteminin dışında bırakılmış kadınların sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı durumlarını yeniden üretmektedir. Oysa ilköğretim düzeyinde eğitim, özellikle kız çocukları konu olduğunda, bireysel düzeyde kişilerin yukarıya doğru dikey toplumsal hareketlilik olanaklarını arttırmasının yanı sıra toplumsal düzeyde ekonomide, daha eşitlikçi bir toplumsal yapının gelişmesinde, çocuk ölüm oranlarının düşürülmesinde ve bir sonraki kuşağın eğitiminde oynadığı kilit rollerle kalkınmayı sağlayan bir dinamizm yaratmaktadır.

Sonuç olarak, sürdürülebilir bir insani gelişme ve ekonomik kalkınma için odaklanılması gereken en önemli konulardan biri, “kız çocuklarının eğitimi”dir. Şüphesiz eğitime yapılan yatırımlar, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin karşıya karşıya kaldığı sosyo-ekonomik sorunların çözümünde önemli bir rol oynamaktadır; ancak özellikle “kız çocukları”nın eğitimine yapılan yatırımlar bu çalışmada da gösterilmeye çalışıldığı biçimde katlanan bir etki yaratmaktadır. Eğitim sistemine daha fazla sayıda kız çocuğunu dâhil etmenin, bireysel boyutta kız çocuklarının kendisine ve tüm topluma yarar sağlaması yoluyla, bireysel dikey hareketliliklerin toplamından toplumsal bir dikey hareketlilik alanı oluşturması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, Bahattin, Şen, Mustafa & Coşkun, Mustafa Kemal. (2000). “Modernleşme ve Eğitim: Ankara’daki Ortaöğretim Okullarındaki Öğrenci Profilleri”, (içinde) *Mübeccel Kıray için Yazılar*, (yay. haz.) Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş ve Mehmet Türkay, Bağlam Yayınları, İstanbul, ss.57-76.
- ASLAN, Kadir; Aslan, Neşe ve Arslan-Cansever, Belgin. (2012). *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara.
- ATALAY, Beşir. (1979), *Köy Gençliği Üzerine Sosyolojik bir Araştırma: Büyükgeçit Köyü Araştırması*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- ATALAY, Selin. (2014), “Modern Toplumun Edebi Ürünü Polisiye Romanlar ve Polisiye Romanlarda Cinsiyetçilik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt.7, S.35, ss. 15-25.
- AYYILDIZ Onaran, Zahide. (2005), “AB Sürecinde Eğitim ve Eğitimin Ekonomiye Etkisi (Türkiye Avrupa Analizi)”, *Milli Eğitim Dergisi*, yaz 2005, yıl 33, sayı 167. (erişim adresi: <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/167/index3-onaran.htm>) (erişim tarihi:

03/03/2016).

- BENAVOT, Aaron. (1989). "Education, Gender, and Economic Development: A Cross-National Study", *Sociology of Education*, cilt.62, S.1 (Special Issue on Gender and Education/Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim Özel Sayısı), ss. 14-32.
- BİLHAN, Saffet. (1996). *Eğitim Sosyolojisi*, No: 174, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- BOZKURT, Veysel. (2014), *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi, Kültür*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 3. Baskı.
- CALDWELL, J.C. (1979), "Education as a Factor in Mortality Decline An Examination of Nigerian Data", *Population Studies*, cilt.33, S.3, ss.395-413.
- CANBAY TATAR, Hüsnüye & Tatar, Taner. (2014), "Sosyal Tabakalaşma, Hareketlilik ve Eğitim" (içinde) *Eğitim Sosyolojisi* (der) Çağatay Özdemir, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s.182-213.
- CASTELLS, Manuel. (2005), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumun Yükselişi*, (çev: Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇALIŞKAN, Şadan; Karabacak, Mustafa & Meçik, Oytun. (2013), "Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi:1923-2013 (Kantitatif Bir Yaklaşım)", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, cilt 11, S.21, ss.29-48.
- DAVİD, Miriam. (1991), "A Gender Agenda: Women and Family in the New ERA?" *British Journal of Sociology of Education*, cilt.12, S.4, ss.433-446.
- DOĞAN, İsmail. (2012), *Eğitim Sosyolojisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2. Baskı.
- EREŞ, Figen. (2005), "Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye AB Karşılaştırması", *Milli Eğitim Dergisi*, yaz 2005, yıl 33, sayı 167. (erişim adresi: <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/167/index3-eres.htm>) (erişim tarihi: 03/03/2016).
- ESERPEK, Altan. (1976), "Sosyal Mobilite ve Eğitim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt.9, S.1, ss.389-401.
- ESKİCUMALI, Ahmet. (2011), Eğitimin Temel Kavramları içinde, *Eğitim Bilimine Giriş*, Yüksel Özden ve Selahattin Turan (Editörler), Pegem Akademi, Ankara, 1. Baskı.
- FARAH, Abdul-Aziz & Preston, Samuel, H. (1982), "Child Mortality Differentials in Sudan", *Population and Development Review*, cilt.8, S.2, ss.365-383.
- FİDAN, Nurettin & Erden, Münire. (1987). *Eğitim Bilimine Giriş*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara.
- FLORO, Maria & Wolf, Joyce M. (1990). *The Economic and Social Impacts of Girls' Primary Education in Developing Countries*, US Agency for International Development, Office of Education and Women in Development, Creative Associates Inc., Washington D.C.
- GLİCK, Peter & Sahn, David E. (2000), "Schooling of Boys and Girls in a West African Country: The Effects of Parental Education, Income and Household Education", *Economics of Education Review*, cilt.19, s.63-87.
- GÖK, Fatma. (2010), "Türkiye'de Eğitim ve Kadınlar", (içinde) *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (yay. haz.) Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.
- HABLEMİTOĞLU, Şengül. (2005), *Toplumsal Cinsiyet Yazıları: Kadınlar Dair Birkaç Söz*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.

- LİPSET, Seymour Martin & Bendix, Reinhard. (1966), *Social Mobility in Industrial Society*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 5. Baskı.
- LLOYD, Cynthia, B. & Blanc, Ann K. (1996), "Children's Schooling in sub-Saharan Africa: The Role of Fathers, Mothers, and Others", *Population and Development Review*, cilt.22, S.2, ss.265-298.
- MİLLER, P.J. (1972), "Women's Education, 'Self-Improvement' and Social Mobility- A Late Eighteenth Century Debate", *British Journal of Educational Studies*, cilt. 20, S. 3, ss.302-314.
- OTARAN, Nur; Sayın, Ayşe; Güven, Feride, Gürkaynak, İpek & Atakul, Satı. (2003). *Eğitimin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi, Türkiye 2003*, UNICEF Türkiye, Ankara. (erişim adresi: http://www.unicef.org/turkey/pdf/_ge21.pdf) (erişim tarihi: 03/03/2016).
- ÖZAYDINLIK, Kevser. (2014), "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl:14, Sayı: 33, ss.93-112.
- ÖZBAY, Ferhunde. (1982). "Türkiye'de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi", (içinde) *Türk Toplumunda Kadın*, (der) Nermin Abadan-Unat, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- ÖZBAY, Ferhunde. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ROSENZWEİG, Mark R. & Wolpin, Kenneth I. (1994), "Are There Increasing Returns to the Intergenerational Production of Human Capital? Maternal Schooling and Child Intellectual Achievement", *The Journal of Human Resources*, cilt. 29, S.2, ss.670-693.
- SMİTS, Jeroen & Gündüz Hoşgör, Ayşe. (2006) "Effects of Family Background Characteristics on Educational Participation in Turkey", *International Journal of Educational Development*, 26: 545-560.
- SOROKİN, Pitirim A. (1964) *Social and Cultural Mobility*, The Free Press of Glencoe, Collier-Macmillan Limited, London.
- SUĞUR, Nadir. (2008), "Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik", (içinde) *Eğitim Sosyolojisi ve Felsefesi*, (der) A. Boyacı, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, No:973.
- SUMMERS, Lawrence H. (1994), *Investing in all the People: Educating Women in Developing Countries*, The World Bank Publication, Washington D.C., 2. Baskı.
- TAN, Mine. (1994), "Toplumsal Değişim ve Eğitim. Kadın Bakış Açısından", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt.27, S.1, ss.83-96.
- TANSEL, Ayşit. (1997), "Scholling Attainment, Parental Education and Gender in Côte d'Ivoire and Ghana", *Economic Development and Cultural Change*, cilt.45, S.4, ss.825-856.
- TATLIDİL, Ercan. (1993), *Toplum, Eğitim ve Öğretmen: Öğretmen Adayları Üzerine Yapılan Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- TEZCAN, Mahmut. (1985), *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 4.Baskı.
- TEZCAN, Mahmut. (1994), *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Zirve Ofset Basım, Ankara, 9. Baskı.
- TEZCAN, Mahmut. (1999), *Eğitim Sosyolojisi*, Şafak Matbaacılık, Ankara, 12. Baskı.
- THOMAS, Duncan; Schoeni, Robert F. & Srauss, John. (1996), *Parental Investment*

in Schooling: The Roles of Gender Resources in Urban Brazil, RAND, Labor and Population Program, Workin Paper Series: 96-02 (erişim adresi: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/drafts/2007/DRU1303.pdf>) (erişim tarihi: 03/03/2016).

İnternet Kaynakları

Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi. (2010) *Demografik ve Sosyal İstatistikler*,(erişim adresi: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/socind/>) (erişim tarihi: 05/03/2016).

Human Development Report. (2009) *Overcoming Barriers: Human Mobility and Development*, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Palgrave MacMillan, New York. (erişim adresi: http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human_development_report_2009.html) (erişim tarihi: 06/03/2016).

TÜİK. (2014), *Uluslararası Seçilmiş Göstergeler*,(erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/>) (erişim tarihi: 03/03/2016).

UNESCO. (2013) Unesco Institute for Statistics,(erişim adresi: <http://data.uis.unesco.org/>) (erişim tarihi: 03/03/2016).

UNESCO. (2015) Unesco Institute for Statistics, (erişim adresi: <http://data.uis.unesco.org/>) (erişim tarihi: 03/03/2016).

UNICEF. (2004) *Dünya Çocuklarının Durumu 2004 Raporu*, (erişim adresi:<http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Dunya%20Cocuklarinin%20Durumu%20Raporu%20-%202004.pdf>) (erişim tarihi: 07/03/2016).

SON NOTLAR

* 2009 yılı verisi.